شارێک لە دادگادا

سازدانی: هیوا ڕەحیم

خوێنەری خۆشەویست ئەم نووسینەی بەردەستان دەقی چاوپێکەوتنێکە لەگەڵ پارێزەر بەکر حەمە سدیق ئەندامی تیمی بەرگری لە قوربانیانی کەیسی هەڵەبجە، بەڵام پێمان باشبوو لە ڕووی ڕۆژنامەوانییەوە بە شێوەی ستۆری دایبرێژینەوە جیا لە شێوە تەقلیدیەکەی پرسیار و وەڵام.

دۆسیەی کیمیابارانکردنی هەڵەبجە تایبەتە بە بۆردومانکردنی هەڵەبجە بە چەکی کیمیایی لە ١٩٨٨/٣/١٦، کە بەو هۆیەوە خەڵکێکی زۆری هەڵەبجەی پێوەبوون و زیاتر لە ٥٠٠٠ هەزار کەس شەهید بوون، هەروەها ١٠ دە هەزار کەسیش بریندار ببن.

شەڕ بەرامبەر ئینگلیزەکان

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ قوڵایی مێژوو، دەبینین شاری هەڵەبجە یەکێکە لەو شارانەی کە جوڵانەوەیەکی ڕۆشنبیری و سیاسی بە هێزی تێدا بووە هەر لە بیستەکانی سەدەی رابردوو هەتا ڕۆژی کیمیابارانکردن. لەساڵی١٩٢٠ پێش ئەوەی حکومەتی عێراق دروست بکرێت، ئینگلیزەکان هەوڵی ئەوەیاندا شاری هەڵبجە بگرن، لەم لاشەوە هەموو هێزەکانی شێخ مەحمود پاشەکشێیان کردبوو لە کوردستان تەنها کۆمەڵێک خەڵکی ناوچەی عەبابەیلێ وشەمێران وهاوارو زەردۆی مابوون، ئەمانەش لادێکانی هاوسنوری هەڵەبجەن و بە سەرکردایەتی شێخ ڕەشیدی عەبابەیلێ لەساڵی ١٩٢١دا بەرەنگاری سوپای ئینگلیز بوونەوە و لە شەڕێکی خوێناوی کە بە شەڕی دەربەندی

ئەشکەوەڵ بەنێوبانگە ٧٠ لاشەیان بە ئینگلیزەکان بەجێهێشت، ئەوە سەروەرییەکی گەورەبوو. لە هەمبەر ئەوەدا ئینگلیزەکان بۆردومانێکردنی چڕو پڕی عەبابەیلی و هاوارو شاری هەڵەبجەیان کرد. هەتا ساڵی (٧٠) کانیش یەکێک لەپارچەکانی بۆمبی فڕۆکەوانە ئینگلیزییەکان لەشاری هەڵەبجەدا و لەباخەکەی (محمود یاروەیس)دا مابۆوە، لە ساڵانی سیشدا وردە وردە جوڵانەوەی سیاسی لە هەڵەبجە سەری هەڵدا.

لەساڵی ١٩٦٣ جارێکی دیکە هێزی پیادەی عێراق، کە لە لیوایەکی زۆر زەبەلاح پێکدەهات بە سەرکردایەتی (زعیم سدیق) هاتەوە شاری هەڵەبجە، ئەم هێزە هیچ بەری نەئەگرت، ئەوکاتە هێزی بەرگری کورد توانای ڕووبەڕوو بوونەوەی تانکی نەبوو ئەم هێزە پێشتر و لە ڕۆژی ١٩٦٣/٦/٩ ڕویکردبووە سلێمانی و قەتلوعامێکی زۆری کرد بوو کە خۆی دەدا لە نزیکەی ٣٠٠ هاوڵاتی، لە ناو ئەوانەدا ٣٦ کەسی لە ناوی حامیەیەکەی سلێمانی کە ئێستا کراوە بە پارکێکی گشتی گولە بارانکرد، کە هاتە هەڵەبجە بە هەمان شێوەی سلێمانی، دەستی نەپاراست نەک تەنها لە مرۆڤ بەڵکو باخە جوانەکەی (میر)، کە ناسرا بوو بە باخی میر وکانی عاشقان و یەکێک لە سومبول و وێنە جوانەکانی شاری سووتان، دوو ڕۆژ پاش بوردومانی قەڵادزێ لە ١٩٧٤/٤/٢٤ و لە ١٩٧٤/٤/٢٦ دا پاش ئەوەی کە بزوتنەوەی رزگاری کورد دەستی بە خەباتی چەکداری کردبووە ، هێزی هەوایی عێراق لەسەعات ٤ی ئێوارە زیاتر ٤٠ گەرەک و ماڵێکی گەورەی لەناوشاری هەڵەبجە وێرانکرد و ٥٢ هاوڵاتی سڤیلیش شەهید بوون.

پێش کارەسات

لەساڵی ١٩٧٩ شدا کە سیاسەتی شاڵاوەکانی راگواستن و بە عەرەبکردن و بە بەعسیکردن دەستی پێکرد، هەر بە هۆیەوە شارە سنووریەکان دابەزینرانە خوارەوە.

لە (١٩٨٧/٣/٢٩) بڕیاری (١٦٠)* دەرچوو، بە پێی ئەم بڕیارە عەلی حەسەن مەجید* بوو بە بەرپرسی (ğkǮǁ Ǭǿǒǂ Ł ǀĜǭ)* کە سنووری کاری پێکهاتبوو لە پارێزگاکانی (موسل، دهوک، هەولێر، سلێمانی، کەرکوک)، ئەندامە سەرکردایەتییەکەی ڕژێمەکە هەموو دەسەڵاتێکی تەواوی پێدرابوو بە بەکارهێنانی هەموو هێزەکانی هەوایی و

زەمینی و هەواڵگری و جیش شعبی بۆ سەرکوتکردنی هەموو جۆرە بەرهەڵستیەک.
بۆیە یەکەم هەنگاوی لە دوای گرتنە دەستی پۆستەکەیەوە دروستکردنی ناوچە قەدەغە کراوەکان بوو،لە مەشدا هاوشێوەی نازییەکانی ئەڵمانیا بوون، چونکە نازییەکان پێیان وابوو لە ناوبردنی کۆمەڵێک خەڵکی پەرگەندە بە سێ قۆناغ دەکرێت (١. پێناسە کردنی ئەوانەی کە لە ناو بردن دەیانگرێتەوە، ٢. کۆکردنەوەیان، ٣. لەناو بردنیان). نەخشەکەی عەلی حەسەن مەجید لە سێ قۆناغ پێکهاتبوو هەروەک لە نامەیەکی مەکتەبی تەنزیمی شیمالدا کە ڕۆژی ١٩٨٧/٦/٣ دەرچووە و ژمارەی ٣٦٥٠ بە سەرەوەیە و داینابوو قۆناغی یەکەم و دووەمی کۆکردنەوەی گوندەکان و دروستکردنی ناوچە قەدەغەکراوەکان لە ١٩٨٧/٦/٢٠ تەواو ببێت.

هەڵەبجەش کەوتە چوارچێوەی ئەم سیاسەتەوە و ڕۆژانە کۆپتەرەکانی رژێمەکە دەچوون بۆردومانی لادێکانی دەوروبەری هەڵەبجەیان دەکرد. هاوکات ئەم سیاسەتە لەناوچەکانی تری کوردستان دەستی پێکردبوو، بەڵام لە شاری هەڵەبجە ئەو سیاسەتە بە چەند قۆناغێک دەستیپێکرد، قۆناغی یەکەمی داگرتنی لادێکانی سنوری هەڵەبجە بوو، کە هاوسنوورن لەگەڵ ئێراندا , چونکە شاری هەڵەبجە نزیکترین خاڵی سنووری هەیە لەگەڵ ئێراندا، بە (١٦)کم لەرێگەی سازانەوە ئەگەیتە سنورەکانی ئێران. قۆناغی دووەمی دروستکردنی کامپەکانی زۆرەملێ بوو لە ساڵانی (٨٢، ٨٣) وەکو کامپەکانی (عەنەب، خورماڵ، سیروان، زەمەق) ئەم کامپانە بۆ داگیرکردنی ئەو لادێ و شارانە بوون، کە شریتی سنووری بوون. لە ساڵی (١٩٨٧)دا دەنگۆی ئەوە بڵاو بوەوە کە هەمان سیاسەتی راگواستن و کاولکردن شاری هەڵەبجە دەگرێتەوە. ئەمەش بەحوکمی ئەوەی کە پێنجوین داگیرابوو، تەوێلە بارکرابوو بیارە کەس نەیدەتوانی تیایدا بژی بەر تۆپ ئەکەوت هەڵەبجەش بەر تۆپ باران دەکەوت. بۆیە لە (١٩٨٧/٥/١٢)دا کە لادێکانی دەوروبەری ناوچەی شەشکۆ و شارەزوریان باردەکرد خۆپیشاندانێک لە هەڵەبجەدا دروست بوو، رژێمیش لە پای ئەمەدا بە (٨) هەلی کۆپتەر بۆردومانی گەرەکی کانی عاشقانی کرد، پاشانیش (١٢) کەس برینداربوونو (٥٢) هاوڵاتی سڤیلیش، کە لە ناوچەکانی دەوروبەری بەکراوا و زەمەقی و سیروان و خورماڵ و هەتا ئەوکەسانەی لەپردی زەڵمەوە ئەهاتن بۆ هەڵەبجە دەگەرانەوە لەلایەن تیمەکانی مەرگەوە گیران و کۆتایی بە چارەنووسیان هات.

بەپێی بڕیاری ڕژێمەکە بە ژمارە (٤٠٠٨)*، هەرکەسێک لەو شوێنانەدا بگیرایە دەمودەست لە لایەن تیمەکانی مەرگەوە گولەباران دەکرا، ئەم بڕیارەی مەکتەبی تەنزیمی شیمال لە ڕۆژی٢٠/٦/١٩٨٧ دەرچووە بوو بە بناغەی مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکی گوندەکان. هەروەک لە بڕگەی پێنجی بڕیارەکەدا هاتووە کە هەرکەسێک لەو ناوچانەدا گیرا دەمودەست بیکوژن دواتر دەڵێت زۆرترین کەسی مەدەنی بکوژن لەو ناوچانەدا، لەو چوارچێوەیەدا لە شارباژێرەوە بگرە هەتا هەڵەبجە و پێنجوێن و هەورامان کە ناوچەکانی سەر بە پارێزگای سلێمانین چەندین کەس کۆتایی بە ژیانیان هێنراوە بە بێ ئەوەی دادگا ببینن لە ئەگەری بوونی دادگاشدا تەنها دادگایەکی رووکەشیانەی زۆر خێرا بووە*، تۆمەتبار نەیئەتوانی پارێزەر بگرێت. ئەمانە سەرەتا بوون بۆ دروستبوونی ڕاپەڕینی کانی عاشقان هەروەها بوەوە هۆی دروستبوونی خورپەیەک لە ناخی خەڵکی هەڵەبجەدا کە حکومەتی بەعس بەنیازە لە داهاتوودا شارەکە تەخت بکات و هەروەها ئەوەش بڵاببوەوە کە بڕیارێک هاتووە بۆ تەختکردنی خورماڵ و تەنانەت سڕینەوەی لە سەر نەخشەی جوگرافی. لە ساڵی ١٩٨٨ هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە ئامادەکاری ئەوەدا بوون، کە هەڵەبجە رزگار بکەن، بە تایبەتیش ئەو دەمە عێراق و ئێران لە جەنگێکی درێژخایەندابوون جارێک عێراق ئەچووە ناوخاکی ئێران، جارێک ئێران بە پێچەوانەوە.

کیمیابارانی هەڵەبجە دەچێتە کوێی تاوانە نێودەوڵەتییەکانەوە؟

بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لەرووی تاوانە نێودەوڵەتییەکانەوە سێ پولێنی بۆکراوە، پۆلینێکیان تاوانەکانی جینۆسایدە کە تاوانی کۆمەڵکوژە، تاوانی دووەمیان تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی، تاوانی دژ بەمرۆڤایەتی یەکێکە لەو تاوانانەی بە هەمان شێوە جیاوازی نیە لەڕووی ئەحکام و ئاسەوارەوە لەگەڵ تاوانی جینۆسایدا تەنها جیاوازییەکەیان لەگەڵ تاوانی جینۆسایدا ئەوەیە، پاڵنەری سەرەکی لەعەمەلی ئیبادەکردندا ئەبێ پاڵنەری نەتەوەیی، ئیتنی، دینی، تایفی بێت. بەڵام لە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتیدا بە هەمان شێوەی بڕگەکانی پاکتاوی رەگەزی تێدایە، بەڵام خەڵکانێکی مەدەنی تووشی ئەم حاڵتە بوون. ئەمە خاڵی جیاکەرەوەی ئەو دوو تاوانەیە لە یەکتری. تاوانی سییەمیان تایبەتە بە تاوانەکانی جەنگ. ئەم پۆلێنکردنە پێیان دەوترێت

تاوانە نێودەوڵەتیەکان. ئەم سێ تاوانە حکومەتی بەعسی عێراقی لە کاتی خۆیدا ئەنجامیداوە دژ بە گەلانی عێراق و بە تایبەتی دژ بە گەلی کورد. لەبری ئەوەی حکومەتی عێراق بە شێوازێکی سیاسیانە ودەستوریانە و قانونیانە مامەڵە لەگەڵ کوردابکات، بە شێوازێکی عەسکەریانە مامەڵەی لەگەڵ کوردا کردووە، مامەڵەکردن بە شێوازی عەسکەریانە لەگەڵ کێشەی نەتەوایەتی و ئیتنی و مرۆڤایەتیەکاندا برینەکان قوڵتر دەکاتەوە و کێشەکان ئاڵوز تردەکات.

بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بۆ لە ناوبردنی نەتەوەی کورد

عەلی حەسەن مەجید لە کۆبونەوەیەکیدا لەگەڵ کاربەدەستانی حکومەتدا و لە بارەگاکەی مەکتەبی تەنزیمی شیمال لە ڕۆژی ١٩٨٧/٦/٥ زۆر بە ڕاشکاوی ئەوەی دەرخست کە ئەگەر خەڵکی گوندەکانی خۆیان چۆڵ نەکەن ئەوا بە کیمیایی لێیان دەدات.

ڕژێمەکە پێش ئەوەی چەکی کیمیاوی لە هەڵەبجە بەکار بهێنێت، لە هەندێک ناوچەی تری کوردستان بە کاری هێنابوو، ڕۆژی ١٩٨٧/٤/١٦ هێزەکانی هەوایی عێراق گوندەکانی بالیسان و شێخ وەسانانیان بۆردومانکرد بە چەکی کیمیایی و ٣٢٠ هاوڵاتی سڤیل شەهید بوون.

کیمیاباران تەنها ناوچە کوردنشینەکانی عێراقی نەگرتەوە بەڵکو لە مانگی (٦)ی (١٩٨٧) دا شاری سەردەشتی کوردنشینی ئێرانیشی کیمیابارانکرد و زیاتر لە (١٣٠) کەسی سڤیل شەهید بوون، کە دواتر ئەمە بوو بە بەڵگەیەک بە دەست تیمی بەرگریکاری قوربانیانەوە لە دادگادا بەوەی ڕژێمەکە لەمەدا مەبەستی تەنها لە ناوبردنی کورد بووە چونکە تیمی پارێزەرانی قوربانیان پۆچوونی ئەوەیان هەبوو کە بۆردومانکردن بە چەکی قەدەغە ناوچە عەرەب نشینەکانی ئێرانی نەگرتۆتەوە، هەروەها بۆچوونی هەندێک لە ئەندامانی دادگاش بووکە هیچ ناوچەیەکی عەرەب نشینی ئێران چەکی کیمیایی تێدا بەکارنەهێنرابوو. تەنها ناوچە کورد نشینەکان ئەم چەکەی تیا بەکار هێنرابوو، بە بەڵگەی ئەوەی هەموو ئەو شریتە سنورەیانەی کە عەرەبی ئێران تێیدا هاو سنوورە لەگەڵا عێراق چەندین جار عێراق هاتۆتە ناو ئەو شوێنانە وگرتویەتی پاشەکشەی کردووە لە یەک جێگەشدا کیمیاباران نەکراوە، بەڵام

دادگا بە ئاراستەی ئەوەدا رۆیشت کە هەڵەبجە بۆیە لێ ی دراوە بە چەکی کیمیاوی لەبەرئەوەی مەدەنی بوون. بەڵام ئەمە خۆی لە خۆیدا دەرسێک بووە بۆ ئێران کە عێراق چەکی کیمیاوی پێیە. ئەو کاتەی کە لە هەڵەبجە درا، فاو گیرابوو بە دەست هێزەکانی ئێران، کیمیابارانی هەڵەبجە نامەیەکی رۆشن بوو بۆ ئێران کە ئەگەر پاشەکشە نەکات چاوەڕێی هەمان چارەنووسی هەڵەبجە بکات. هەر واش بوو زوو بە زوو پەیامەکە گەیشت، ئەوەبوو لەمانگی ٧ی ١٩٨٨ دا هەرسێ مانگ دوای گرتنی هەڵەبجە ئێران پاشەکشەی کرد، بەبێ هیچ جۆرە شەڕێک، پاش ئەوەی هەندێک لە ناوچەکانی شاری تەقاندەوە بە تەواوی دامەزاروە مەدەنیەکانەوە، هەروەها نابێت ئەوەمان لە بیر بچێت کە پرۆسەی تەقاندنەوەی شاری هەڵەبجە، عێراق کردوویەتی نەک ئێران، ئەمە بەدوای خۆیدا دەربەدەربوون و ئاوارە بوونی خەڵکەکەی لێکەوتەوە، دوای دەربەدەربونەکە لە مانگی ٨ ڕژێمەکە بڕیارێکی لێخۆشبوونی نهێنی دەرکرد، هەندێک لە خەڵکەکە هاتەوە، هەندێک لەوانە کەوتنە بەر شاڵاوی راپێچ کردن بەرەو نوگرە سەلمان ئەمەش لە ڕووە یاساییەکەیەوە سەیری بکەین دەچێتە چوارچێوەی اخفای Ƹdžǟیەوەيەوە، پاشان بڕیارێک دەرچوو بۆ بێبەشکردنی هەڵەبجەییەکان لە هەموو ئیمتیازاتێک و وەزیفەیەک، ئەمەش جۆرێکە لە نانی بڕینی خەڵکی هەروەکو لە یاسای ژمارە (١١) دا بە کۆمەڵکوژی پێناسە کراوە، کە دەڵێ (هەموو جۆرە رێگایەک بۆ نان بڕینی خەڵکی پێی دەوترێت کۆمەڵکوژی یان یەکێکە لە هۆکارەکانی کۆمەڵکوژی) بۆیە مەرج نییە کۆمەڵکوژی تەنها کوشتن بێت. هەندێک جار بەکارهێنانی هۆکاری کوشتنە، چونکە کە نانی کەسێکت بری مانای ئەوەیە کە ئەیکوژی. ئەمانە هەمووی کۆمەڵێک خاڵی زۆر گرنگن، هەروەها بۆ دیاریکردنی ڕۆژی بۆردومانی هەڵەبجە کە ٣/١٦ و گۆڕینی بۆ ٣/١٣ کە رۆژی هێرشەکەی ئێرانە بۆ شاری هەڵەبجە، هەروەکو ئەبینین لە هەموو ئەدەبیاتی رژێمەکەدا رۆژی بۆردومان کردنی هەڵەبجە ٣/١٣ یەو ٣/١٦ ئەمەش جۆرێکە لە شاردنەوەی ڕاستیەکان بۆ ئەوەی خەڵکێک هات ئەرشیفی عێراقدا گەڕا چاوی بەوە نەکەوێت کە لە ٣/١٦دا بۆردومانی هەڵەبجە کراوە.

بەرەو دادگا

ساڵی ٢٠٠٤ کەیسی هەڵەبجە هاتە گۆڕێ، ئەویش پاش ئەوەی کە لە ساڵی ٢٠٠٥دا دادگای باڵا تاوانەکان دروستبوو، بەس بەم ناوەی ئێستای نا کە پێی دەوترێت محکەمە جنائیە العراقیە العلیا، ئەو کات ناوێکی کەی هەبوو، دادگای ناوبراو بە یاسای ژمارە ١٠ی ساڵی ٢٠٠٥ پێکهات و پەیکەری دادگاکەی پێ دامەزرا و پێکهاتبوو لە چەند دەستەیەک، دەستەی دووهەم کەیسی هەڵەبجەی دەبینی و دەستەی پێنجەم کەیسی کانی عاشقانی دەبینی، کەیسی کانی عاشقان و کەیسی هەڵەبجەی هەر یەک بەجیا کەیسێکی سەربەخۆبوون.

کەیسی هەڵەبجە بە سێ قۆناغدا ڕۆیشت تا ڕۆژی داد بینی، قۆناغی یەکەم ڕەوانەکردنی کەیسەکە لە لایەن حاکمی تحقیقەوە بوو بۆ بەردەم دادگا و سێ ساڵی خایاند (٢٠٠٤،٢٠٠٥،٢٠٠٦) دواتر لە ٢٠٠٧دا قۆناغی مداولەکردنبوو و کۆتا قۆناغی ئامادەکاری بریتی بوو دیاریکردنی ڕۆژی دادبینی کە ٢٠٠٨/١٢/٢١ دانرا بە یەکەم ڕۆژی داد بینی لە کەیسی هەڵەبجەدا، بەئامادە بوونی چوار تۆمەتباری سەرەکی کە پێکهاتبوون لە عەلی حەسەن مەجید بە سیفەتی ئەوەی کە بەر پرسی (ǭĞ Ɨ ǧƘǮǂǨŌǾõ) و حاکمی باڵا دەستی ڕژێمەکە بوو لەباکوری عێراقدا تۆمەتباری دووەم سولتان هاشم ئەحمەد بوو کە بە سیفەتی فەرماندەی فەیلەق یەک وشەش ئامادە بوو، سێیەم تۆمەتبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدوری بەڕێوەبەری هەواڵگری سەربازی بوو، ئەو دەزگایەی کە کاری کۆکردنەوەی زانیاری پێش کات و دوای کاتی ڕووداوەکە و بەرزکردنەوەی بۆ سەرکردایەتی ڕژێمەکە و بەڕۆڵی خۆی دیاریکردنی ئامانجەکان لە ڕووی دیاریکردنی ژمارەی لایەنی بەرامبەر و و لێدانیانیانی ئەو ئامانجانە. ئەم دەزگایە ئیعتیمادی ئەخستە سەر دوو دەزگای* خوار خۆی کە پێکهاتبوون لە مەنزومەی استخباراتی شەرق کە بارەگاکەی لە کەرکوک بوو، عەمید روکن خالید محەمەد عەباس لێپسراوی بوو، مەنزومەی استخباراتی شیمال بارەگاکەی لە موسڵ بوو عەمید روکن فەرحان متڵەک جبورییە کە تۆمەتباری چوارەمە بەرپرسی بوو، ئەم چوار تۆمەتبارە لەسەرەتادا بەهەرسێ مادەکە ڕەوانەی دادگا کران، ماددەی ١١ جینۆساید، ماددەی ١٢ کە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتییە ماددەی ١٣ تاوانەکانی جەنگە، هەر مادەیەکیان ١٧ برگەیە تیایە ، برگەکانی یەکێکیان نان بڕینە یەکێکیان

کۆمەڵکوژیە ویەکێکیان کوشتنی بەبێ هۆ، یەکێکیان ڕاگواستنی زۆرەملێیە یەکێکیان اعفای Ƹdžǡه یەکێکیان بێبەشکردنە یەکێکیان راونانە یەکێکیان دورخستنەوەیە یەکێکیان ملکەچ پێکردنە بۆ بارودۆخێکی ژیانی زۆر خراپ و زۆر نارەحەت ئەمانە برگەی یاساین لەدادگادا.

دادگا سی وچوار دانیشتنی بینی لە کەیسەکەدا، زیاتر لە ۳۰۰ شکایەتکار سکاڵایان هەبوو لە کەیسی هەڵەبجەدا و ۹۰ شایەتحاڵ هەبوون، بەس هەندێک لە شایەتحاڵەکان لەکاتی خۆیدا ئامادە نەبوون چونکە خۆمان هەندێک شایەتی ترمان هێنابوو لە ناو ئەوانەشدا چەندین شایەتحاڵی بیانی هەبوون.

تۆمەتباری سەرەکی تەنها عێراقە

تۆمەتبارە سەرەکیەکان نکۆڵی ئەوەیان ئەکرد کە عێراق پەیوەندی بە کیمیاباران و کەیسەکەوە هەبێ و ئەیان ویست بیسەلمێنن کە عێراق تۆمەتبار نیە و ئێران بووە بۆ سەلماندنی ئەوەی کە عێراق تۆمەتباری سەرەکییە تیمی پارێزەران، لە ڕێگەی ڕێکخراوی چاکەوە ناوی هەندێک فڕۆکەوانی پێگەیشت، تیمی ناوبراو داوا لە دادگا دەکات فەرمانی گرتنی ئەو فڕۆکەوانانە دەربکات، بەو مەبەستە فڕۆکەوانێک کە خۆی ئاگاداری کیمیابارانی هەڵەبجە بووە لەگەڵ دوو کەسدا کە لە دەزگای راداری عێراق کاریان دەکرد و ئاگاداری جموجۆڵی فڕۆکەکانی عێراق بوون، ئەم سێ کەسە بەتەواوەتی ڕێرەوی کەیسی هەڵەبجەیان گۆڕی بە ڕاستی سەلماندیان کە هێزی هەوایی عێراق بە فەرماندەیەی ڕاستەوخۆ و بە ئاگاداری عەلی حەسەن مەجید و دەزگای هەواڵگری سەربازی و هەموو هێزەکان لەو سەعاتەدا هەستاون بە بۆردومانکردنی شاری هەڵەبجە بە بۆمبی کیمیایی، ناوبراوان خزمەتێکی گەورەیان بە کەیسەکە کرد بەوەی کە ناوی فڕۆکەخانەکە و فرۆکەوان و ژمارەی فڕۆکەکانیان ئاشکرا کرد بۆ دادگا، هەروەها چەندێتی ئەو مۆمبانەشیان وت کە بەکارهێنراوە لەگەڵ بڕیاری تەکریمکردنی فڕۆکەخانەکانی موسڵ و کەرکوک و بەلەد لە لایەن سەرۆکی ڕژێمەکەوە، تەکریمکردنی ئەو فڕۆکەخانانە لەگەڵ ئیفادی شایەتحاڵەکاندا راست دەرچوو کە ئەیان ووت فڕۆکەکان لەسەر شارۆچکەی دەربندیخانەوە هاتوون هەر ئەوێش ڕێگەی گەڕانەوەیان بووە. ئەمەش بە ڕۆڵی خۆی دیاریکردنی ڕێڕەوی

هاتن و چوونی فڕۆکەکانە چونکە یەکێک لە شایەتحاڵەکان ئەوەی سەلماند کە شوێنی هەڵەبجە لە ڕووی جوگرافیایی و تۆبۆگرافییەوە ئەو ڕێگریە دروست دەکات لە ڕووی سەربازییەوە کە ئێران بتوانێ بۆردومانی هەڵەبجە بکات، ئەمە یەکێک بوو لە خاڵە زۆر گرنگەکان و ئەو پرسیارە دروست دەکات چۆن ئێران دەتوانێت بۆ ماوەی سێ ڕۆژ بۆردوومانی شارێک بکات کە لە ڕووی جوگرافییەوە شاخەکانی دەوروبەری شارەکە بەرزن و زۆر لە قوڵایدایە هەروەها چۆن ئەبێ ئەو فڕۆکانە قوڵایی خاکی عێراقە ببڕن و بڕۆنەوە، ناشکرێت فڕۆکە لە ماوەی سێ ڕۆژدا ئەوەندە بۆردوومان بکات، بۆیە ئەمانە و کۆمەڵێک بەڵگەی دیکەی تر کە بەڵگەی نوسراو بوون هەندێکیان بەڵگەیی ڤیدیۆیی بوون هەندێکیان بەڵگەی بیستراوبوون هەندێکی دیکەیان شەیەتحاڵی بیانی بوون سەلماندیان کە هێزی هەوایی عێراقە. تۆمەتباری سەرەکیە.

هەنگاوی دووەمی تیمی بەرگری لە قوربانیان ساغکردنەوەی تۆمەتەکەیە بەسەر هەریەکێک لەو چوار تۆمەتبارەدا کە ئەمە لە یاسادا پێی دەڵێن مەبەستی گشتی و مەبەستی تایبەت. تیمی بەرگری لە قوربانیان زۆر هەوڵیدا کە بۆ دادگای بسەلمێنێت کە کێشەی شەخسی نییە لەگەڵ ئەم چوار تۆمەتبارەدا بەڵکو کێشەکە لەوەدایە کە ئەمانە هەر یەک بە ڕۆڵی خۆی سیفەیەکی وەزیفی هەیە ئەمە سیفەیەکی جەنەڕاڵی سەربازییە ئەویان سەرۆکی دەزگای هەواڵگری سەربازییە، ئەویان سەرۆکی فەیلەقە ئەمەیان بەرپرسی مەکتەبی تەنزیمی شیمالە، ئەمانە سیفەی وەزیفی هێناونێتە ئێرە، هاوکات دادگا پەڕاوی لێکۆلینەوەی کردەوە بۆ ئەو کۆمەڵە فڕۆکەوانەی کە بۆردومانی هەڵەبجەیان کردووە.

هەندێک شوێنی هەڵەبجە تا ئێستا بۆنی چەکی کیمیایی لێدێت

دادگا پاش ٣٤ دانیشتن خۆی تیمێکی لە ڕۆژی ٦/١ ناردە هەڵەبجە بۆ کەشفی مەیدانی گۆرە بە کۆمەڵەکان، لەسەر هەندێک شوێن تیمی دادگا ئەوەی بۆ روون بوەوە کە هەندێک شوێنی هەڵەبجە هەتا ئێستا بۆنی کیمیایی لێ دێت، ئەوەش دیاردەیەکی زۆر سەر سورهێنەر بوو لە هەڵەبجەدا، ماڵی هاوڵاتی لوقمانی حاجی عەبدولقادر یەکێک بوو لەو شوێنانە.

کانی عاشقان

کەیسی کانی عاشقانیش پێش تەواوبوونی کەیسی هەڵەبجە، ڕەوانەی دادگا کرا کە دەستەی پێنجەم دەبینی بەسەرۆکایەتی دادوەر عەبود مستەفا حەمامی و تۆمەتباری سەرەکیش لەم کەیسەدا تەنها عەلی حەسەن مەجید بوو، بەڵام ئەم تۆمەتبارە لە ٢٠١٠/١/٢٥ لە سێدارەدرا بە مردنی ناوبراو کەیسی کانی عاشقان کۆتایی پێ دێت، بەڵام تەنها لە ڕووی جەزائیەوە کۆتایی پێدێت و بەشە مەدەنییەکەی دەمێنێت، شکایەتکارەکان بۆیان هەیە داوای مافی خۆیان لە دادگا بکەن. بەڵام ئەبوو کەیسی کانی عاشقانیش تەواو بکرێت، ئینجا لە سێدارە بدرێت چونکە ئەو ڕێوشوێنانە بە پێی قانوون لەگەڵ کەسێکدا دەوەسێنرێت کە لە ژیاندا نەمێنێت.

بڕیاری دادگا

لە ڕۆژی ٢٠١٠/١/١٧ دادگا دوا بڕیاری خۆی دا لە بارەی کەیسی هەڵەبجەوە بەم شێوەیە پێناسەی دەکات کە پرۆسەیەکی جینۆساید و کۆمەڵکوژی لە هەڵەبجە دا بەڕێوە چووە و ڕژێمەکە بەرپرسی سەرەکی بووە. تیمی بەرگری لە قوربانیان دەیویست ئەوە بچەسپێنێت کە ماددەی ١١ بدرێتە کەیسەکە کە ماددەی جینۆسایدە.

هەر چەندە ئەحکامەکانی وەکو یەکە بەڵام تیمی بەرگری لە قوربانیان بۆ چوونی وابوو کە پاڵنەری سەرەکی لایەنە ئیتنیکیەکە بووە، دادگا عەلی حەسەن مەجید بەسێ بڕگەی یاسایی حوکمدا، کە لە بڕگەیەکیاندا ئیعدامی بۆ دەرچوو، لە بڕگەیەکیاندا ٥ ساڵ لە بڕگەیەکیاندا ١٠ ساڵی بۆ دەرچوو، هاوکات سابر عەبدولعەزیز دوری

له بڕگەیەکیاندا ٧ ساڵ له بڕگەیەکیاندا ١٥ساڵی بۆ دەرچوو، سوڵتان هاشم له بڕگەیەکیاندا ١٠ ساڵ و له بڕگەیەکیاندا ١٥ی بۆ دەرچوو، فەرحان متڵەک جبوریش له بڕگەیەکیاندا ٧ ساڵ و له بڕگەیەکیاندا ١٠ ساڵی بۆ دەرچوو.

له کۆتایدا تیمی بەرگری بڕیارەکەی دادگای تەمیز کرەوه به پاساوی ئەوەی که بڕیارەکه جارێکی تر له لایەن دادگاوه پێدا بچنەوەتاوەکو وەکو جینۆساید وەسف بکرێت. تەمیز کردنەکەش له سەر بنچینەی کۆمەڵێک بۆ چوون بوو، بەوەی پێویسته ئیزافەی ئەوه بکرێت که تاوانەکه تاوانی دژ مرۆڤایەتییه، هەروەها پێویسته تەعریفی جینۆسایدی بچێته پاڵ چونکه تاوانی جینۆساید له هەڵەبجەدا ڕووی داوه، بەو مانایەی که له هەڵەبجه دراوه به دووپاڵنەری سەرەکی، یەکەم خەڵکێکی مەدەنی وسڤیل که له ناو هیچ معادەلەیەکی سەربازیدا نەبووه، دووەم پاڵنەر ئەوەیه هەڵەبجه خاکی کوردانه و نیشتیمانی کوردانه، سیمبولێکه له سیمبولەکانی کورد، یەعنی ئەگەر شارێکی کوردنیشین نەبوایه عەرەبی تیابوایه ڕژێمەکه لێی نەئەدا، ئەوەش سەلمێنرا لەبەردەم دادگادا، چونکه دادگا قەناعەتی وابوو لەبەر پاڵنەره مەدەنیەکه لێیدراوه.

قەرەبوو

قەرەبووکردنەوەش بڕگەیەک بوو له بڕگه گرنگەکانی بڕیارەکه ٩٧ لاپەڕه له خۆ دەگرێت، هەروەک بڕگەیەکی گرنگی باس لەوه دەکات ئەڵێت هەموو هاوڵاتیانی زیان لێ کەوتووی شاری هەڵەبجه و دەوروبەری و بەرکەوتەی کیمیایی بۆیان هەیه لەبەردەم دادگای مەدەنیدا داوای قەرەبوو بکەن.

تێبینیەکی گرنگ: له کاتی چاپکردنی ئەم کتێبەدا دادگای باڵای تاوانەکان بڕیاری ئەوەیدا که کەیسی هەڵەبجه له تاوانی دژ به مرۆڤایەتییەوه بگۆڕێت بۆ جینۆساید.

پەراوێز:

* دەقی بڕیارە ١٦٠ کە لە ١٩٨٧/٣/٢٩ دا دەرچووە و ئیمزای خودی سەرۆکی ڕژێمەکەی پێوەیە بەمجۆرەیە:

یەکەم: عەلی حەسەن مەجید ئەندامی سەرکردایەتی حیزبی بەعس هەرێمی عێراق، ئەرکی نوێنەرایەتی کردنی حیزب و ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لە ئەستۆ دەگرێت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانیان لە هەموو ناوچەکانی باکوردا، ناوچەی کوردستان و ناوچەی ئۆتۆنۆمی بە مەبەستی پارێزگاری ئاسایش و نیزام و دەستەبەرکردنی و چەسپاندنی یاسای ئۆتۆنۆمی لە ناوچەیەدا.

دووەم: هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی سەرپەرشتی بەدیهێنانی ئامانجەکانی ئەو بڕیارە دەکات، هەموو دەسەڵاتێکی هەیە کە پەیوەستن بەم بڕیارەوە لەسەر هەموو دەزگا مەدەنی و سەربازی و ئەمنییەکانی دەوڵەتی هەیە، تایبەتی ئەوەی کە تایبەتە بە کاروباری ئەمنی نەتەوەیی و لیژنەی کاروباری باکورەوە.

سێیەم: لەناوچەی باکور هەموو ئەو لایەنانەی پەیوەندیدار دەبن بە هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمی حیزبی بەعسەوە و ئیلتزام بە بڕیار و ڕاسپاردەکانیەوە دەکەن و ئەرکەکانیان جێبەجێدەکەن هەروەکو لە بڕیارەکەدا هاتووە:

- ئەنجومەنی جێبەجێکردن لە ناوچەی کوردستان بۆ ئۆتۆنۆمی.
- پارێزگاری شارەکان، سەرۆکی یەکە ئیدارییەکان کە سەر بە وەزارەت و ئیدارەی خۆجێیەتین.
- دەزگاکانی هەواڵگری، هێزەکانی ئاسایشی ناوخۆ، هەواڵگری سەربازی.
- سەرکردایەتی سوپای میللی.

چوارەم: هەموو پێشەوا سەربازییەکانی ناوچەکە پەیوەست دەبن بە فەرمانداری هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێم، بۆ هەموو ئەو مەسەلانەی پەیوەندیدارن بە بڕگەی یەکەم لەم بڕیارەدا.

پێنجەم: کار بەم بڕیارە دەکرێت لە بەرواری دەرچوونیەوە هەتا کاتێکی نادیار هەڵوەشاندنەوەی کارەکە بە حکوکمێکی یاسایی کە ناکۆک بێت بەم بڕیارە.

* عەلی حەسەن مەجید پێش ئەوەی لێپسراویتی ئەم مەکتەبە بگرێتە ئەستۆ کۆمەڵێک ئەرکی دیکەی لە ئەستۆگرتووە لەوانە: (ئەندامی مەکتەبی عەسکەری حیزبی بەعس، بەڕێوەبەری گشتی ئەمینداریتی گشتی حیزبی بەعس هەرێمی عێراق،لێپسراوی ڕێکخراوەکانی دەرەوە، لێپرسراوی دەورە سەربازییەکان، بەڕێوەبەری گشتی ئەمن، ئەندامی سەرکردایەتی حیزبی بەعس هەرێمی عێراق، ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش .)

*سەرکردایەتی هەرێمی عێراقی حیزبی بەعس پێنج مەکتەبی هەبوو بۆ سەرپەرشتی کردنی کاروباری ڕێکخستن لە ناو شاروشارۆچکەکانی عێراقدا ئەوانیش:

١. مەکتەبی تەنزیمی شیمال بۆ پارێزگاکانی (سلێمانی، کەرکوک، هەولێر، دهۆک، نەینەوا) دانرابوو. لێپرسراوەکانی ئەم مەکتەبە هەتا گەیشتە عەلی حەسەن مەجید بریتی بوون لە (سەعدی مەهدی سالح، محەمەد حەمزە زوبێدی، عەلی حەسەن مەجید) ئەندامانی مەکتەبی تەنزیمی شیمال لەوکاتەدا پێکهاتبوون لە (عەلی حەسەن مەجید لێپسراوی مەکتەب، رازی حەسەن سەلمان جێگری لێپسراوی مەکتەب، سوبحی عەلی خەڵەف، تاریق کافی، خزر عەبدولعەزیز عەباس، حائیل ئیبراهیم عەبدوڵڵا، نزار یونس خەلیل،

عەبدولسەلام حامید عەناس،عەبدوڵڵا عەباس حەسەن،)
٢. مەکتەبی تەنزیمی ناوەڕاست بۆ پارێزگاکانی (تکریت، ئەنبار، دیالە).
٣. مەکتەبی تەنزیمی بەغداد بۆ پارێزگای بەغداد.
٤. مەکتەبی ڕێکخستنی فوراتی ناوەڕاست بۆ پارێزگاکانی (بابل، نەجەف، کەربەلا، قادسیە، موسەننا).
٥. مەکتەبی ڕێکخستنی باشوور بۆ پارێزگاکانی (بەسرە، میسان، زیقار، واست).

※ دەقی بڕیاری ٤٠٠٨ بەمجۆرەیە: ١. هەموو گوندەکانی کوردستانی عێراق بە ناوچەی قەدەغەکراو لە قەڵەم دەدرێن.٢. ئەو ناوچانە بە ناوچەی شەڕ دادەنرێن و تەقەکردن تیایاندا ئازادە. ٣. هاتوچۆ بۆ ئەوێ و لە وێوە بۆ شارەکان بە تەواوی قەدەغەیە. ٤. دەبێت هێزی سوپا بەردەوام بە ڕۆژ و شەو بە کیمیایی لەو گوندانە بدات بۆ کوشتنی زۆرترین ژمارەی خەڵک. ٥. هەرکەسێک لەو ناوچانە بێت دەبێت بگیرێت و تەمەنی لە نێوان ٧٠/١٥ساڵدا بێت دوای لێکۆڵینەوە لەگەڵیان دەبێت یەکسەر گوللەباران بکرێت.

※ دادگای سەورە لە ١٩٨٢/٢/١ دامەزرا بۆ دادگایکردنی ئەوانەی کە لە عێراق دەگیران و تاوانەکانیان پەیوەندی بە ئاسایشی عێراقەوە هەبوو، لە کاتی دامەزراندنیدا موسلیم هادی موسا سەرۆکی بوو، عەقید داود سەلمان شەهاب، موقەدەم یاسین عەباس ئەحمەد ئەندامی ئەم دەزگایە بوون، لە ساڵی ١٩٨٦ عەواد بەندەر بوو بە سەرۆکی دەزگاکە هەروەها عەقید هاشم تەها حەمەد داواکاری گشتی بوو.

* ناوی کۆمەڵێک لە ئەفسەرە بەرزەکانی هەر دوو مەنزومەکە

مەنزومەی ئیستخباراتی شەرقی:

١. موقەدەم روکن سەلمان عەبد عەلو.
٢. موقەدەم فازیل عەلی سلێمان.
٣. موقەدەم ئەحمەد عەبد ڕەشید.
٤. موقەدەم نەزهان حامید زێدان.
٥. ڕائید حاتەم عەبدوڵڵا.
٦. ڕائید غازی ڕەشید فەرمان.
٧. نەقیب حاریس ئەحمەد ڕەشید.
٨. نەقیب عەبدولکەریم ساڵح جەواد.
٩. نەقیب نەسرەت سلێمان موسا.

مەنزومەی ئیستخباراتی شیمال:

١. عەمید روکن محەمەد ڕەزا غشیث.
٢. عەقید ئەسعەد جاسم عەبدوللەتیف
٣. عەقید روکن عامیر فلەیح عەلی.
٤. عەقید روکن ساڵح مەهدی محەمەد.
٥. عەقید خەلیل ئەحمەد حوسێن.
٦. موقەدەم روکن عادل مەجید عەلی.
٧. موقەدەم روکن نەجیب سەعید.